

CAVOU DIN SECOLUL IV d. CHR. DESCOPERIT ÎN NECROPOLA DE VEST A TOMISULUI

MIHAI BUCOVALA

Cercetările cu caracter de salvare, prilejuite de lucrările edilitare întreprinse între anii 1987 — 1988 la Constanța au adus precizări referitoare la existența în zona de vest a orașului a unei necropole romano-bizantine¹.

În cursul anului 1988, în perimetrul menționat, mai exact în curtea interioară a complexului comercial Egreta, la capătul dinspre gară al străzii Traian, au fost descoperit două construcții funerare, diferite ca formă și dimensiuni, situate la numai 30 m distanță între ele ; ne grăbim să precizăm că, din păcate, starea lor de conservare era proastă, acoperișul lipsind datorită profanărilor repetate și distrugerilor cauzate, începând din antichitate.

Primul cavou de mari dimensiuni, prevăzut cu *dromos* și scară de acces, conținea și resturile unei picturi murale paleocreștine, foarte interesante, care face obiectul unui studiu separat, aflat în curs de tipărire².

În cele ce urmează, vom prezenta doar pe cel de-al doilea cavou de familie cu o singură încăpere (fig. 1).

În momentul descoperirii, cavoul se prezenta sub forma unei încăperi tipice, de mici dimensiuni, quasi-dreptunghiulară, având păstrați doar trei din cei patru pereți ai săi ; cel de-al patrulea, în care fusese practică intrarea, lipsea cu desăvârșire, (fig. 2). Distrugerea acestuia și lipsa acoperișului boltit au permis de-a lungul vremii umplerea interiorului cavoului, de sus până jos, cu un strat masiv de pământ negru, granulos, foarte tasat datorită infiltrărilor masive de apă, în primul rând.

¹ Mihai Bucovăla, Cecilia Pașca, Pontica, 21—22, 1988—1989, p. 123—163 ; idem, Pontica 24, 1991, p. 185—236.

² Studiu realizat în colaborare cu Alix Barbet, directoarea Centrului de picturi murale romane de la Paris—Soissons, care, în plus s-a îngrijit, în fruntea unei echipe de specialiști francezi, de consolidarea picturii menționate.

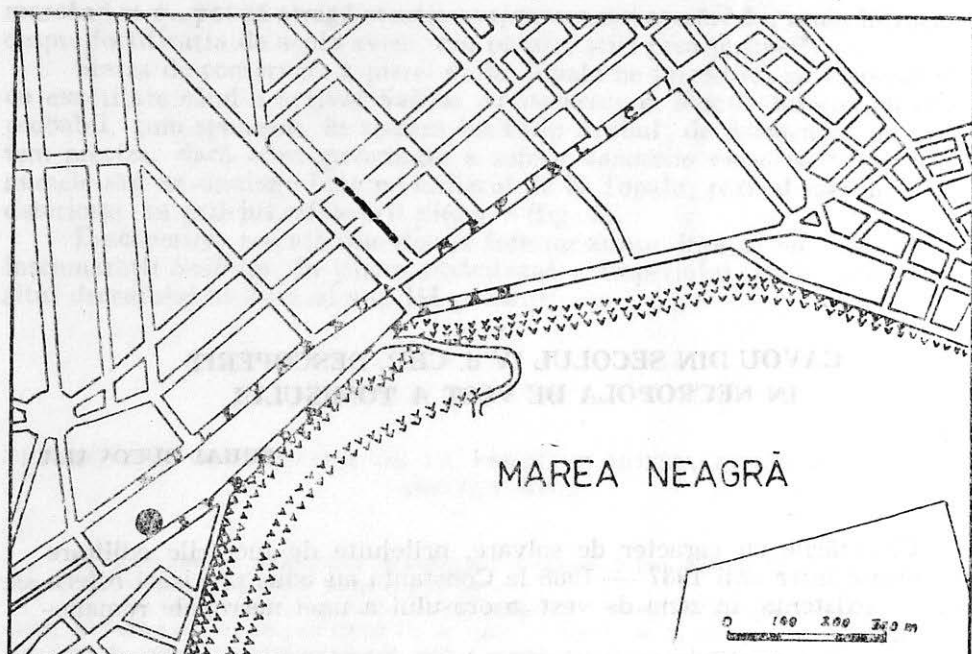

Fig. 1: Localizarea cavoului în necropola de vest a Tomisului

Orientarea

Orientarea lăcașului sepulcral era est-vest.

Caracteristici constructive

Dimensiuni : Lungimea (păstrată) : 3,05 m, lățimea, 2,08 m, înălțimea (estimată) : 2,10 m.

Pereții : Cei trei pereți (de nord, sud și vest) erau zidiți din pietre mici și mijlocii, de formă neregulată, legate cu mortar alb-roz, având în amestec bucăți de cărămidă pisată.

Peretele de sud, păstrat pe înălțimea de 1,64 m, are grosimea de 0,52 m, cel de nord 1,36 m înălțime și 0,45 m grosime ; peretele de vest, ce închidea lăcașul, se păstrează pe înălțimea de 1,61 m (grosimea sa nu s-a putut controla, dar bănuim că era aceeași cu a celorlalți păstrați).

Bolta : Având în vedere configurația pereților, acoperișul cavoului trebuie să fi fost lucrat în boltă, din cărămizi tipice, lipite între ele cu un strat gros de mortar, după tehnica vremii. Dimensiunile câtorva dintre acestea, vizibile la partea superioară a pereților, chiar în punctul de pornire al bolții, sunt $0,33 \times 0,33 \times 0,03$ m.

Interiorul cavoului

De-a lungul pereților de nord și sud, deci pe lungimea cavoului, au fost construite două „paturi-lavițe” din pietre mici legate cu mortar roz, având deasupra un rând de cărămizi ; acestea erau destinate pentru așezarea celor decedați, fie în sicrie, fie pe platforme de scânduri.

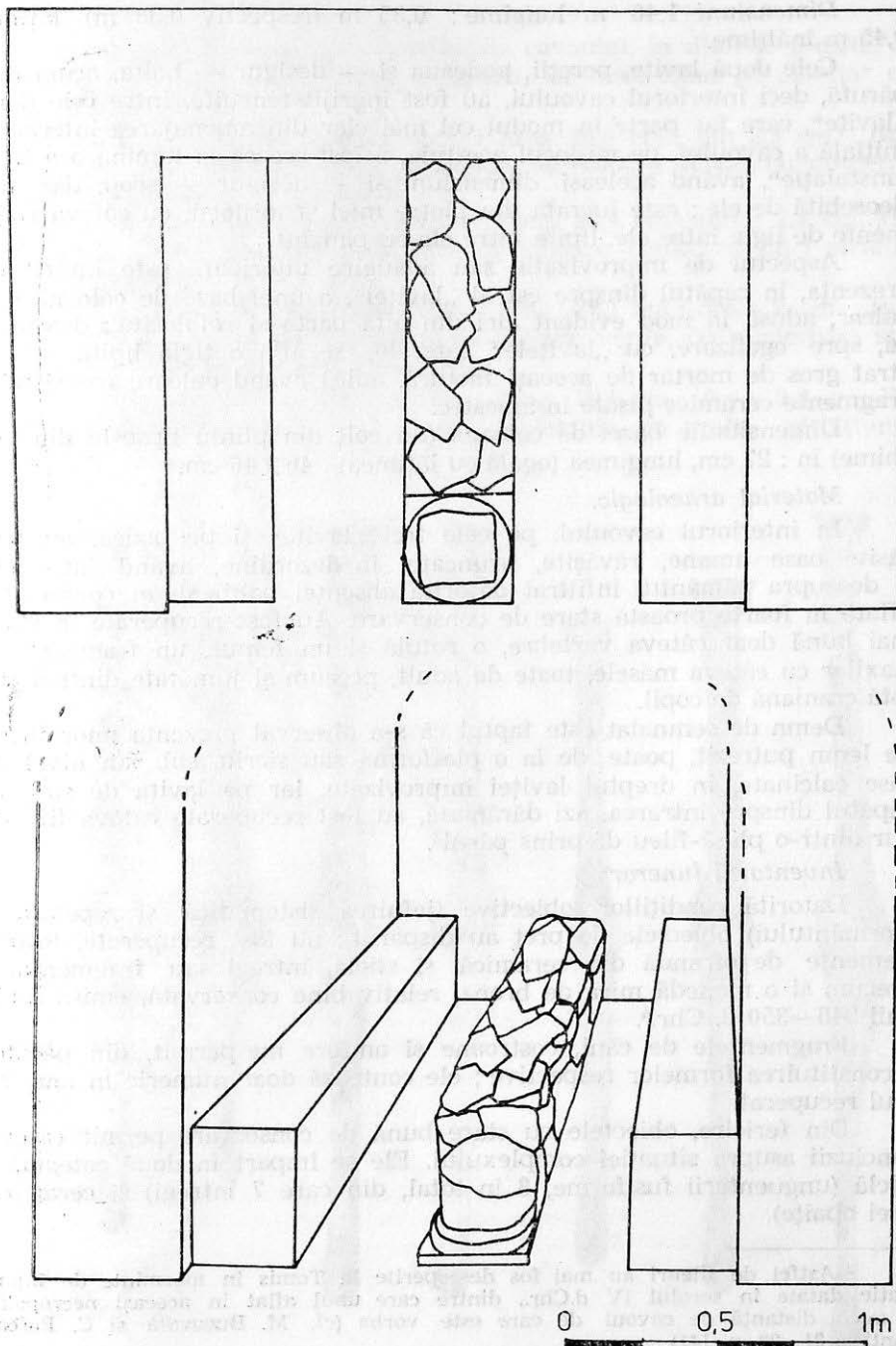

Fig. 2 : Planul cavității

Dimensiuni 1,40 m lungime ; 0,35 m (respectiv 0,38 m) lăţime, 0,45 m înălţime.

Cele două laviţe, pereţii, podeaua şi — desigur — bolta, acum dispărută, deci interiorul cavoului, au fost îngrijit tencuite. Între cele două „laviţe“, care fac parte în modul cel mai clar din amenajarea interioară iniţială a cavoului, pe mijlocul acestuia, a fost scoasă la lumină o a treia „instalaţie“, având aceleaşi dimensiuni şi — desigur — scop, dar net deosebită de ele ; este lucrată din pietre mici şi mijlocii, cu câteva fragmente de ţigle între ele, lipite între ele cu pământ.

Aspectul de improvizaţie sau adăugire ulterioară este întărit de prezenţa, în capătul dinspre est al „laviţei“, a unei baze de coloană din calcar, adusă în mod evident aici din altă parte şi refolosită ; deasupra ei, spre egalizare, cu „laviţele“ laterale, se află o ţiglă lipită cu un strat gros de mortar de aceeaşi factură, adică având culoare roz şi mici fragmente ceramice pisate în amestec.

Dimensiunile bazei de coloană (un colţ din plintă lipseşte din vechime) în : 27 cm, lungimea (egală cu lăţimea) : 46×46 cm.

Material arheologic.

În interiorul cavoului, pe cele trei „laviţe“ şi pe podea, au fost găsite oase umane, răvăşite, aruncate, în dezordine, având între ele şi deasupra pământul infiltrat datorită absenţei bolţii şi, în consecinţă, aflate în foarte proastă stare de conservare. Au fost recuperate în stare mai bună doar câteva vertebre, o rotulă şi un femur, un fragment de maxilar cu câteva măsele, toate de adult, precum şi jumătate dintr-o calotă craniană de copil.

Demn de semnalat este faptul că s-a observat prezenţa unor urme de lemn putrezit, poate de la o platformă sau sicriu, sub un nivel de oase calcinate, în dreptul laviţei improvizate, iar pe laviţa de sud, în capătul dinspre intrarea, azi dărâmată, au fost recuperate câteva fire de aur dintr-o plasă-fileu de prins părul³.

Inventarul funerar

Datorită condiţiilor obiective (jefuirea sistematică şi repetată a mormântului) obiectele de preţ au dispărut ; au fost recuperate, totuşi, elemente de ofrandă din ceramică şi sticlă, întregi sau fragmentare, precum şi o monedă mică de bronz, relativ bine conservată, emisă între anii 346—350 d. Chr.⁴.

Fragmentele de câni, costroane şi amfore nu permit, din păcate, reconstituirea formelor respective ; ele contează doar numeric în ansamblul recuperat.

Din fericire, obiectele cu stare bună de conservare permit câteva concluzii asupra situaţiei complexului. Ele se împart în două categorii : sticlă (unguentarii fusiforme, 8 în total, din care 7 întregi) şi ceramică (trei opaiţe).

³ Astfel de fileuri au mai fost descoperite la Tomis în morminte de înhumare datate în secolul IV d.Chr., dintre care unul aflat în aceeaşi necropolă, la mică distanţă de cavoul de care este vorba (cf. M. Bucovălă şi C. Paşca, Pontica, 21—22, p. 141).

⁴ Identificare realizată de colega Antoaneta Vertan, căreia îi mulţumim şi pe această cale.

Unguentarii (fig. 3)

Au fost descoperite pe pardoseala cavoului, în diferite puncte, atât spre intrare cât și spre fundul încăperii, iar unul chiar pe „lavița“ centrală, improvizată.

1. Nr. inv. 37587 ; Dimensiuni : lung 36,6 cm ; dm 2,3 cm. „Bulb“ cu patru cute ; sticlă subțire, străvezie, de culoare verde, cu numeroase bule mici de aer în compoziție.

2. Nr. inv. 37588 ; Dimensiuni : lung. 26,4 cm ; dm. : 2,2 cm. Buză asimetrică, sticlă subțire, străvezie, de culoare verde, cu mici striaiuni în compoziție

3. Nr. inv. 37589 ; Dimensiuni : lung. 22,1 cm ; dm. : 2 cm. „Bulb“ mic, cu patru cute, sticlă subțire, de culoare verde, cu numeroase striaiuni și bule mici de aer în compoziție.

4. Nr. inv. 37590 ; Dimensiuni : lung. 19,6 cm ; dm. : 2,8 cm. Buză asimetrică, sticlă subțire și ușoară, albastruie, cu multe striaiuni în compoziție.

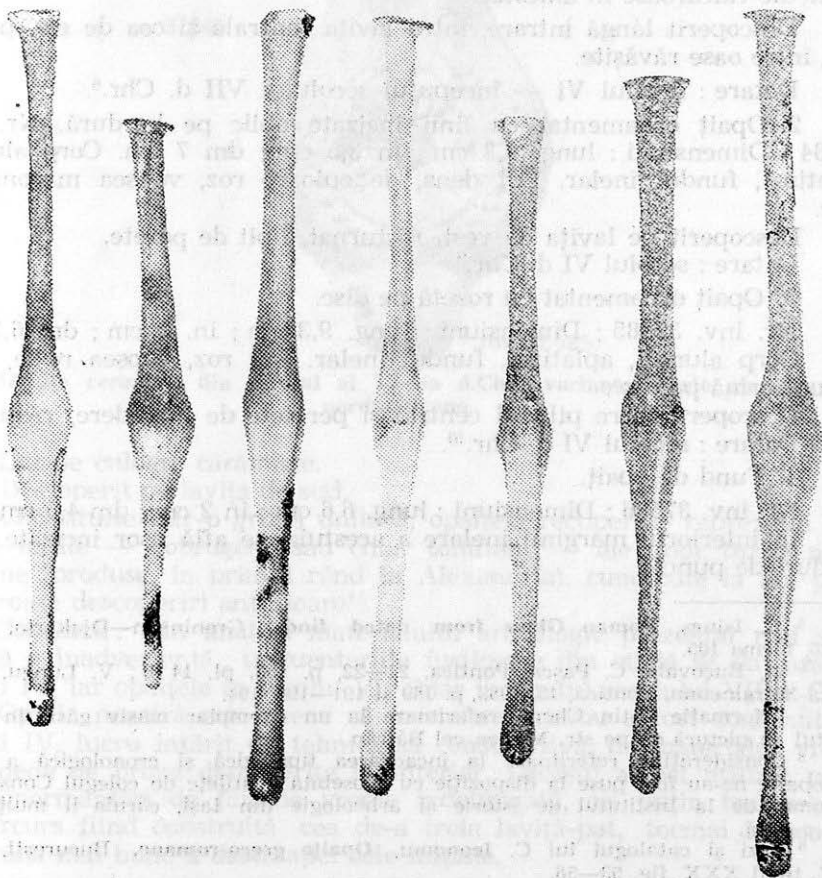

Fig. 3 : Unguentarii de sticlă din secolul al IV-lea d.Chr.

5. Nr. inv. 37591. Dimensiuni : lung. 19,8 cm ; dm : 2,5 cm. Sticlă subțire și ușoară, străvezie.

6. Nr. inv. 37592. Dimensiuni : lung. 20,2 cm ; dm 2,7 cm. Sticlă subțire și ușoară, transparentă, verzuie.

7. Nr. inv. 37594. Dimensiuni : lung. 24,6 cm ; dm. 2,7 cm. Buză asimetrică, sticlă transparentă, gălbuie.

Cum bine se știe, unguentariile de acest tip reprezintă o categorie larg răspândită în imperiu, datată, în principal, la sfârșitul secolului III și — mai ales — în secolul IV d. Chr.⁵ Considerate ca având caracter predominant funerar, cele descoperite în necropolele de la Tomis, destul de numeroase, se datează în majoritate în al doilea și al treilea sfert al secolului IV⁶, cu unele apariții și în secolul V d. Chr.⁷

Opaite (fig. 4)

1. Opaie cu reprezentarea schematică a unui cocoș pe disc. Nr. inv. 37583 ; lung. 10 cm ; în 3 cm : dm 6,1 cm.

Corp alungit, aplatizat, fundul inelar. Lut gălbui, dens, cu mici particule calcaroase în amestec.

Descoperit lângă intrare, între lavița centrală și cea de est, pe poadea, între oase răvășite.

Datate : secolul VI — începutul secolului VII d. Chr.⁸

2. Opaie ornamentat cu linii incizate oblic pe bordură. Nr. inv. 37584 ; Dimensiuni : lung. 9,3 cm ; în 3,5 cm ; dm 7 cm. Corp alungit, aplatizat, fundul inelar. Lut dens, de culoare roz, vopsea maronie pe disc.

Descoperit pe lavița de vest, răsturnat, lipit de perete.

Datate : secolul VI d. Chr.⁹

3. Opaie ornamentat cu rozetă pe disc.

Nr. inv. 37585 ; Dimensiuni : lung. 9,3 cm ; în. 3 cm ; dm 6,2 cm.

Corp alungit, aplatizat, fundul inelar. Lut roz, vopsea roșie, relativ uniformă pe disc.

Descoperit între pilonul central și perețele de închidere, răsturnat.

Datate : secolul VI d. Chr.¹⁰

4. Fund de opaie.

Nr. inv. 37586 ; Dimensiuni : lung. 6,6 cm ; în 2 cm ; dm 4,5 cm.

În interiorul marginii inelare a acestuia, se află ușor incizate două rânduri de puncte

⁵ C. Isings, *Roman Glass from dated finds*, Groningen—Djakarta, 1957, p. 126, forma 105.

⁶ M. Bucovală, C. Pașca, Pontica, 21—22, p. 153, pl. 14 b ; V. Lungu, C-tin Chera-Mărgineanu, Pontica, 15, 1982, p. 189 și 191—192, 194.

⁷ Informație C-tin Chera, referitoare la un exemplar masiv găsit în mormântul cu pictură de pe str. Mircea cel Bătrân.

⁸ Considerațiile referitoare la încadrarea tipologică și cronologică a celor trei opaite ne-au fost puse la dispoziție cu deosebită gentilețe de colegul Constantin Iconomu, de la Institutul de istorie și arheologie din Iași, căruia îi mulțumim încă o dată.

⁹ Vezi și catalogul lui C. Iconomu, *Opaite greco-romane*, București, 1967, p. 27, tipul XXX, fig. 53—56.

¹⁰ Idem, p. 137—138, fig. 160—n. 714.

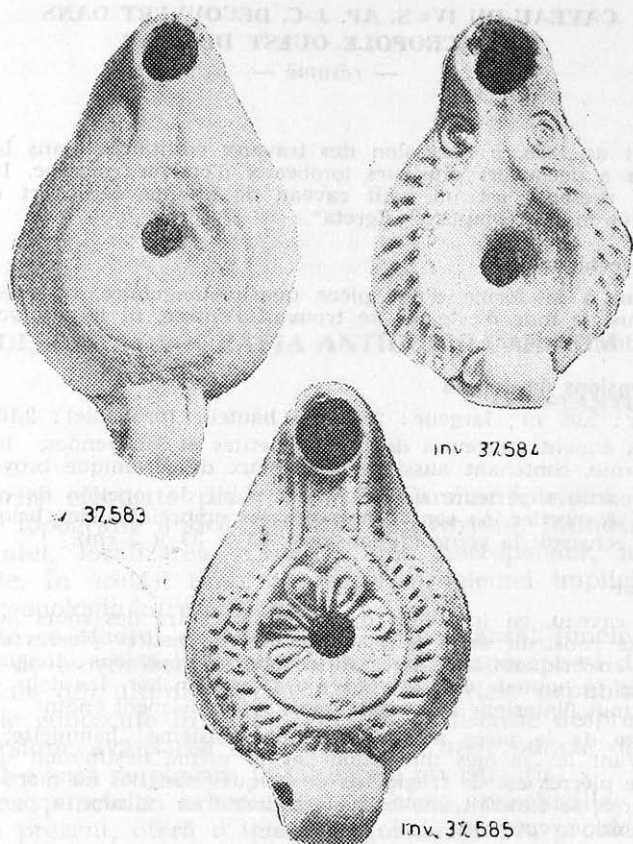

Fig.: Opaite ceramice din secolul al VI-lea d.Chr., variante locale ale tipurilor nord-africane

Lut de culoare cărămizie.

Descoperit pe lavița de sud.

Constituite într-o grupă unitară, opaitele recuperate reprezintă variante locale — dobrogene sau chiar tomitane — ale unor tipuri nord-africane (produse, în primul rând la Alexandria). cunoscute la noi prin numeroase descoperiri anterioare¹¹.

Concluzii: Din analiza materialului arheologic prezentat mai sus, rezultă o inadvertență: unguentariile fusiforme din sticlă se datează în secolul IV, iar opaitele în secolul VI, chiar începutul secolului VII d. Chr.

Opinia noastră este aceea că mormântul-cavou a fost construit în secolul IV, lucru întărit de tehnica sa constructivă, de materialul vitric și moneda de bronz descoperite în interior. Lăcașul a fost utilizat pentru înmormântări de familie vreme îndelungată, cel puțin trei secole, pe parcurs fiind construită cea de-a treia lavița-pat, tocmai în scopul asigurării mai bune a destinației sale inițiale.

¹¹ Ibidem, p. 26 și 27, tipurile GXIX și XXX.

CAVEAU DU IVe S. AP. J.-C. DÉCOUVERT DANS LA NECROPOLE OUEST DE TOMI

— résumé —

Au début de 1988, à l'occasion des travaux édilitaires, dans la zone-ouest de la ville, on a découvert plusieurs tombeaux d'époque romaine. L'objet de la communication présente est un petit caveau de famille découvert dans la rue Traian, aux environs du complexe „Egreta“.

Données techniques

La caveau a la forme d'une pièce quasirectangulaire, orientée Est-Ouest. Il n'y avait plus de mur d'este, où se trouvait l'entrée, ni le toit voûté, détruits probablement dès l'antiquité.

Les dimensions du caveau

Longueur : 3,05 m ; largeur : 2,08 m ; hauteur (probable) : 2,10 m.

Les murs étaient maçonnes de pierres petites et moyennes, liées par un mortier blanc-rose, contenant aussi des morceaux de céramique broyée.

Vers la partie supérieure des murs, au point de jonction de ceux-ci et de la voûte, dans le mortier, se sont conservées les empreintes des briques dont on avait sûrement construit la voûte (dimensions : 33 × 33 × 3 cm).

L'intérieur

Dans le caveau, en longueur, d'un bout à l'autre des murs latéraux Nord et Sud, ont été construits deux „lits-banquettes“ de petites pierres et ayant une sorte de voûte en briques liées avec du mortier. Dimensions : longueur, 1,40 m ; largeur : 0,35 m et hauteur 0,45 m. Les murs, le plancher, les deux „banquettes“ latérales, donc tout l'intérieur du caveau, était soigneusement enduit.

Au milieu de la pièce se trouvait une troisième „banquette“ qui n'était pas enduite ayant les mêmes dimensions et la même destination que les deux autres, bâtie de pierres et de fragments de briques non liés au mortier. Au bout situé vers l'entrée, se trouvait une base de colonne en calcaire, apportée certainement d'ailleurs, donc réutilisée.

Sur le plancher et sur les trois „lits-banquettes“, on a trouvé, jetés en désordre, des restes d'os humains appartenant au moins à deux individus (un adulte et un enfant).

De l'inventaire funéraire, on a récupéré 8 unguentaria fusiformes en verre, appartenant au IVe s.ap. J.—C., 3 lampes à huile datables au VIe s.ap. J.—C., une petite monnaie en bronze, frappée entre 346—350 ap. J.—C. ainsi que plusieurs fragments de vases céramique d'usage, inutilisables.

La datation

Il en résulte que le tombeau a été construit probablement pendant la deuxième moitié du IVe s. et a été utilisé jusqu'au VIe s. ap. J.—C. ; au cours de cet interval on a ajouté ce troisième „lit-banquette“.